

Т.Ю. ІВАНОВА

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В 1920-1930-ТІ РОКИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПІВДЕННИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР)

У запропонованій статті аналізуються та розкриваються взаємовідносини тоталітарної держави і представників єврейської національності Півдня України у 1920-1930-х рр.

Ключові слова: репресії, національна меншина, єврейська національність, репресивно-каральна система, депортації.

Єврейське населення Півдня України у 1918–1920 рр. спіткало безліч трагедій, пов'язаних з погромами та масовими вбивствами жителів. Проте ситуація у 1920–30-х рр. принципово не поліпшилась, зокрема внаслідок репресій тоталітарної влади проти єврейського населення.

Єврейське населення було другим за чисельністю серед національних меншин Південної України після росіян і у 1920 р. складало 13 % від загальної кількості населення регіону. Проживаючи компактно, євреї мали свої трудові традиції, навички, спосіб життя, рівень агрокультури. У 1920 р. на Півдні України було 18 єврейських колоній [1, арк. 91–98, 113].

У 1925 р. представники єврейської національності у Миколаєві становили близько третини населення (28,5 %), в Одесі – 44 %, у Херсоні – 37,1 % [2, арк. 11; 99, арк. 30].

За даними Всесоюзного перепису населення 1926 р., у південній частині УСРР, зокрема в Одеській губернії, євреїв налічувалося 316591 чол. (9,4 % від загальної кількості населення регіону), в тому числі в Одеському окрузі проживало 170451, Первомайському – 41158, Миколаївському – 36696, у Херсонському – 35509, у Зінов'ївському – 32777 осіб. У Миколаєві представники єврейської національності становили 20,8% населення, в Одесі – 36,7 %, у Херсоні – 25,2 % [3].

Як бачимо, згідно з даними перепису населення 1926 р., кількість осілих на землі євреїв зростала швидкими темпами. Осідаючи на землі, єврейське населення зустріло певні

перешкоди: ворожість місцевого населення, неспроможність держави надати необхідну матеріальну допомогу в повному обсязі і небажання єврейського населення змінювати власний спосіб життя. Цим можна пояснити неспинний вплив євреїв у міста.

У 1926 р. у Херсонському окрузі утворені єврейські національні райони – Сейдемінухський, який у 1927 р. перейменовано у Калініндорфський та Новозлатопільський. Станом на 1 січня 1931 р. у досліджуваному регіоні залишився існувати один єврейський національний район – Калініндорфський Херсонського округу.

У 1925–1928 рр. на Південь України переїхало із Поділля, Київщини, Волині, Чернігівщини, Полтавщини понад 20 тисяч єврейських родин, що налічували 125 тисяч чоловік. Традиційно серед євреїв переважали кустарі, торговці і безробітні.

За свідченням О. Данильченка, значна кількість єврейського населення прагнула переселитись в міста Північної Таврії та Криму. Так сформувались численні єврейські общини в містах – торговельних центрах та морських портах Південної України – Одесі, Миколаєві, Херсоні та інших [4, с.28].

Землеробські господарства національних меншин досягли високих врожаїв зернових культур, виробляли високоякісну тваринницьку продукцію. Більшість із них були рентабельними. Це забезпечувало у цілому достатній життєвий рівень. Проте з 1927–1928 рр. відносно них запровадили жорстку податкову політику. У південних районах України, де проживали німці,

болгари, євреї, сотні тисяч гектарів землі реквізували, адже тут створювались радгоспи-гіганти сільського господарства. Як і по всій Україні, колективізація хліборобських господарств нацменшин здійснювалася насильницькими методами. Тих, хто чинив опір, оголошували „куркулями”, заарештовували, висилали за межі України. На 1931 р. у колгоспи було об'єднано 95 % єврейських хліборобських господарств [5, с.22].

Репресивно-каральна система вишукувала серед представників різних національностей шпигунів іноземних розвідок, ворогів, „що завдавали шкоди радянській державі, і з якими необхідно було розправитися”. Тому не випадково в архівах знаходяться тисячі кримінальних справ, на сьогодні переглянутих, з яких довідуємося про трагічну долю репресованих представників різних національностей, що проживали у південноукраїнському регіоні.

Під першу хвилю репресій потрапили єврейські священнослужителі, які виступали проти закриття культових споруд. Проте синагоги закривались, а їх приміщення почали використовуватись з культурно-освітньою метою та для інших потреб [6, арк. 205].

Кількість храмів, синагог та молитовних будинків зменшилася в десятки разів, а деякі конфесії зникли зовсім. Відоме вилучення церковних цінностей початку 1920-х рр. стало формою політичної боротьби як проти Руської православної церкви так і інших релігійних об'єднань. Допомога голодуючим у 1921 р. була скоріше приводом для експропріації церковного майна, ніж метою цієї благодійної кампанії. Наприкінці квітня 1922 р. зі Старо-Миколаївської синагоги у м. Херсоні вилучили цінностей – тільки срібла 1 пуд. У 1928 р. синагогу закрили і переобладнали під спортивний зал, а потім – під „Будинок санітарної культури”. Така ж доля спіткала і Ново-Миколаївську синагогу, яку було зачинено в 1926 р. Спочатку її переобладнали під Будинок єврейської робітничої культури, а у 1930 р. – під кінотеатр „Спартак” [7, с.70–71].

У ці роки в синагоги приходило все менше прихожан, особливо молоді. Сільрада, як орган радянської влади на місці, комітет бідняків – комнезам, партійний і

комсомольський осередки все більше впливали на суспільно-політичне життя колоній. У 1927 р. приміщення однієї з синагог в Нагартаві на Березнегуватщині Миколаївського округу передано під клуб, який став осередком нових радянських методів виховання дітей і перевиховання дорослих в комуністичному дусі. Подібний факт відбувся і в селі Романівка цього ж округу у грудні 1929 р., коли приміщення синагоги було перетворено в школу. При цьому інтереси віруючих в кількості 254 осіб ніхто не враховував [8, арк.3–4].

Репресій зазнали жителі колгоспу ім. Яковлева Калініндорфського району на Херсонщині. Діяльність вчителя сільської школи Янкеля Зусевича Бількіса, що викладав єврейську мову й єврейську культуру, та активного організатора релігійної єврейської громади Боруха Ішиєва Шустермана, що проповідував іудаїзм, заважала, у розумінні сільради, односельчанам. Сільську синагогу було зачинено, а у 1937 р. за рішенням трійки Управління НКВС у Миколаївській області Бількіс і Шустерман звинувачені у антирадянській та релігійній агітації і розстріляні. 12 травня 1989 р. Янкель Зусевич Бількіс і Борух Ішиєв Шустерман були реабілітовані посмертно [9, с.72–73].

Ще у 1926 р. окружним ДПУ притягнуті до відповідальності за участь в антирадянській сіоністській організації мешканці Миколаєва М. Ашихман, Є. Берехман, С. Медем, Л. Бірінберг та інші. 18-річну ученицю школи крою та шиття Л. Бірінберг заарештували 16 жовтня 1925 р. за звинуваченням в участі у контрреволюційній організації „Гашомер Гацоїр”. Під час обшуку в квартирі по вул. Московській, 42 знайдено і вилучено: рукописний журнал „Гошохар” („Світанкова зоря”) – орган спілки єврейських скаутів „Гашомер Гацоїр”, чернетки протоколів зборів осередку скаутів і декілька особистих листів російською мовою і на івриті. Ці матеріали лягли в основу звинувачення Л. Бірінберг за ст.72–10 КК УСРР (участь у контрреволюційній організації) [10, арк. 5–7].

Слід зауважити, що „Гашомер Гацоїр”, створена в 1922 році, не ставила за мету повалення існуючого в СРСР ладу. Це була молодіжна організація єврейських скаутів, основна діяльність якої спрямовувалась на

зміцнення і розвиток національної самосвідомості єврейської молоді, підготовку її „до продуктивної праці і включення у світову боротьбу за соціалізм” [11, с.3–4].

На першому допиті 17 жовтня 1925 р., Л. Бірінберг визнала, що вилучені під час обшуку матеріали знаходились у неї на зберіганні. Лею ув'язнили в окружну виправно-трудоу установу. Не відчуваючи себе винною, дівчина 9 листопада написала заяву на ім'я слідчого, який вів її справу: „Прошу викликати мене на допит. У випадку відмови з 11 листопада почну голодування” [10, арк.11–14].

У справі Л. Бірінберг зберігається таємна записка заступника начальника виправно-трудоу установи Миколаївського окружного відділу ДПУ, яка свідчить, що „заарештована Бірінберг оголосила 11 листопада голодовку”. 12 листопада 1925 р. її викликали на допит. Винною у висунутих звинуваченнях себе не визнала. 16 листопада 1925 р. Лею Бірінберг звільнено з-під варти на підписку про невиїзд. Постановою від 11 березня 1926 р. справу Л. Бірінберг припинено [10, арк.11–14].

26 квітня 1926 р. Лею знову заарештували. Слідство тривало до 18 травня 1926 р., і знов справу припинено за недостатністю доказів. Миколаївський окружний відділ ДПУ звернувся до Особливої наради при Колегії ДПУ УСРР з клопотанням про адміністративне вислання Л. Бірінберг як антирадянського елемента, але 8 червня 1926 р. це клопотання відхилили. У 1998 р. Л. Бірінберг реабілітували як „необгрунтовано притягнуто до відповідальності за політичними мотивами” [10, арк. 97–101].

За приналежністю до сіоністської організації „Цейрей Ціон” у 1924 р. заарештований Йосиф Мошкович Вербський. У лютому 1938 р. Й. Вербського заарештували вдруге, як керівника підпільної контрреволюційної сіоністської організації. Слідчі Первомайського відділу ДПУ Одеської області стверджували, що члени організації займалися контрреволюційною діяльністю, спрямованою на дискредитацію радянської влади; були пов'язані з підпільно-релігійною єврейською общиною, виступали проти закриття синагоги, проводили нелегальні релігійні збори. Незважаючи на абсурдність і бездоказовість звинувачення, 23 березня 1938 р. Й. Вербський був засуджений трійкою при УНКВС по

Одеської області до вищої міри покарання, а через 12 днів – розстріляний [12, с.96].

Є у справі документ, який нікого не залишить байдужим. Це лист 82-річного М. Вербського, батька засудженого, написаний у грудні 1955 р. до Головного управління таборів у Москві, де у кожному рядку присутні відчай і благання. Судячи з матеріалів справи, М. Вербський так і не дочекався відповіді про долю сина. Лише в 1980 р. рішенням Миколаївської обласної прокуратури Й. Вербського реабілітували.

23 березня 1938 р. заарештована за статтями 54 – 10, 54 – 11 КК УРСР (пропаганда або агітація, які містять заклик до повалення, підриву чи ослаблення радянської влади, організаційна діяльність, спрямована на підготовку або вчинення контрреволюційних злочинів) та засуджена до вищої міри покарання Р. Ройтман [13, арк.2]. До арешту вона працювала бухгалтером районної споживчої спілки в м. Первомайську Одеського округу. В 1927 р. вона заарештована органами ДПУ за участь у сіоністській молодіжній групі і засуджена до трьох років заслання, потім ще на три роки в м. Мінусинську. Загалом вона перебувала у засланні 8 років. У постанові трійки Управління НКВС Одеської області від 23 березня 1938 р. говориться: „Ройтман Рахіль Шамовну розстріляти”. Вирок виконано 15 квітня 1938 р. 25 грудня 1989 р. Р. Ройтман реабілітували за відсутністю складу злочину [13, арк.28–32].

Ще більше вражає надуманість звинувачення і безпідставність арешту С. Березіної, вчителя історії Первомайського педагогічного технікуму. В постанові про початок слідства від 16 вересня 1936 р. записано: „Березіна мала зв'язки з троцькістсько-зінов'євською бандою. При викладанні історії у Первомайському технікумі серед студентів пропагувала троцькізм”. Привід для такого звинувачення був сміхотворним. У 1927 р. Березіна, студентка Харківського робфаку, на партійних зборах утрималася під час обговорення рішення ЦК ВКП(б) про виключення Троцького з партії. Як речові докази, до справи залучили конспекти лекцій з політекономії, у яких згадувалися економічні теорії Каутського, Троцького, Бухаріна.

Мужня жінка намагалась боротися, написала кілька листів до Прокуратури УСРР, подавала доповідні, чіткі пояснення на допитах та очних ставках. Такі відповіді обеззброювали слідчих, примушували вишукувати інші, ще абсурдніші обвинувачення. Тричі було подовжено строки її утримання під вартою. Слідчі доскіпувалися до кожного слова, перебирали усе її життя, друзів, знайомих, але нічого не знаходили. У справі зберігаються відповіді Чернігівського і Харківського обласних та Цюрупинського районного Управління НКВС. Результат перевірок однозначний: „По суті Вашого запиту повідомляю, що перевіркою як архіву РПК, а також по обліку РВ НКВС, компрометуючих матеріалів на С. Березіну не виявлено” [12, с.100].

Незважаючи на те, що за 9 місяців слідства жодних доказів злочинної діяльності так і не було виявлено, у червні 1937 р. рішенням Особливої наради при Колегії ДПУ УРСР С. Березіну засуджено до 5 років виправно-трудових таборів [12, с.102].

Кожну справу місцеві органи влади намагалися перетворити на показовий політичний спектакль з широким обговоренням у трудових колективах і засобах масової інформації. У Первомайській районній газеті „Прибузький комунар” надруковано статтю „Викрито ворога Березіну”, в якій кореспондент з усім пролетарським пафосом, не добираючи висловів, викривав „ворожі недобитки, троцькістські наслідки”, закликав „ще вище піднести класову пильність у боротьбі з такими виродками, як Березіна”.

Слід зауважити, що на сторінках газет „Червона преса”, „Наддніпряньська правда”, „Чорноморська комуна”, „Південна правда” публікувалися численні замітки, статті про представників національних меншин, зокрема євреїв, що обвинувачувались у шкідництві, шпигунстві, створенні контрреволюційних, фашистських і націоналістичних організацій. Цим самим засоби масової інформації сприяли нагнітання істерії, ворогоманії, зміні психологічного клімату в суспільстві.

Багато мешканців Півдня України в 30-х рр. ХХ ст. проходили за сфабрикованими слідчими справами за приналежність до різноманітних іноземних розвідок. Складається враження, що територія України наскрізь була

наповнена іноземними агентами і різного роду шкідниками [14, с.32].

Микола Маркович (Кельман Меєрович) Герман з березня 1937 р. працював диспетчером-графістом експлуатаційного відділення ст. Вознесенськ Одеської залізниці. 17 жовтня 1937 р. М. Германа заарештували за підозрою у шпигунстві. Протокол першого допиту займає ледь чверть сторінки [15, арк.2–4].

Документи справи свідчать, що звинувачення М. Германа у шкідництві на залізничному транспорті, шпигунстві на користь однієї з іноземних держав базувалися лише на свідченнях раніше заарештованих. Наріжним каменем доказу провини Германа слідчі зробили стенограму його виступу на першому зльоті відмінників технічного навчання Одеської залізниці 30 січня 1937 р. Тоді М. Герман сказав: „Раніше заарештований Радек був моїм найулюбленішим журналістом. У мене нині є твори Радека, які я читаю!” [15, арк. 51–67].

Цього було достатньо для висновку слідства: „В січні місяці 1937 р. на зльоті стажовців технічного навчання у м. Одеса М. Герман вихваляв ворога народу Радека”. Протягом слідства, яке тривало до травня 1938 р., М. Герман винним себе не визнав. 14 травня 1938 р. він засуджений до розстрілу, а 14 червня 1938 р. – страчений [15, арк. 187–190].

Лише через 20 років після загибелі М. Германа його батькам повідомили, що справу їхнього сина припинено за відсутністю складу злочину. Оскільки у розпорядженні Військової колегії Верховного Суду СРСР міститься наказ „не оголошуючи повністю змісту вироку, повідомити їм лише результат розгляду справи”. Навряд чи в 1957 р. батьки Германа дізналися про справжні обставини загибелі рідної людини.

Звинувачено в шпигунстві і заарештовано 3 травня 1938 р. директора роздрібною контори „Союз друку” Миколаївського обласного управління зв'язку 25-річного І. Гольдштейна. На першому допиті він визнає участь у Польській шпигунській організації. Звинувачення, висунуте проти І. Гольдштейна, ґрунтується виключно на його зізнанні та свідченнях людей, заарештованих за іншими справами. Речові докази у справі відсутні [16, с.38].

Відомо, що у 1930-ті роки слідчі НКВС завершували справи на підставі „особистого зізнання” або неперевічених свідчень інших звинувачених. А для одержання „зізнань” їм рекомендувалося використовувати тортури. Як показав на допиті 5 липня 1956 р. колишній начальник Управління НКВС по Миколаївській області І. Фішер, „працівники, що здійснювали допити звинувачених, були добре обізнані про застосовувані в НКВС СРСР, НКВС УСРР методи „отримання” зізнання обвинувачених, чимало з них особисто спостерігали за здійсненням цих методів – тортур над заарештованими”. Оскільки „якість і кваліфікація того чи іншого працівника оцінювалися за кількістю отриманих ним „визнань”, цілком ймовірно, що І. Гольдштейн визнав себе винним у шпигунстві після застосування саме таких методів слідства.

Слідство „довело”, що І. Гольдштейн ще в 1936 р. був завербований для проведення шпигунської роботи на користь Польщі, збирав відомості про оборонний завод та розміщення колодязів спеціального призначення. Оскільки звинувачений „винним себе повністю визнав”, його справу направили на розгляд в особливому порядку. Рішенням трійки при Управлінні НКВС по Миколаївській області 29 вересня 1938 р. І. Гольдштейна засудили до розстрілу. 7 жовтня 1938 р. вирок було виконано. В 1960 р. справа Іллі Мойсейовича Гольдштейна була переглянута, і він повністю реабілітований. На жаль, посмертно [16, с.38].

Прикладом кричущого порушення норм законодавства є справа уродженки м. Первомайська сучасної Миколаївської області С. Пижик-Резнік. Її чоловік І. Пижик у 1938 р. був звинувачений у шпигунстві і страчений. За цілком тасмним наказом №00486 наркома внутрішніх справ М. Єжова від 15 серпня 1937 р. арешту підлягали дружини засуджених за першою (розстріл) та другою (15-25 років таборів) категоріями, що отримували 5-8 років таборів лише за те, що були дружинами „ворогів народу” [17, арк. 1–10].

Доля Сари Пижик-Резнік склалася трагічно. Вона була заарештована 8 квітня 1938 р. На першому допиті 8 квітня Сара Срулівна рішуче заперечувала звинувачення у шпигунстві. А на другому допиті, 13 квітня, визнала свою шпигунську діяльність. Це „зізнання” коштувало С. Пижик-Резнік

життя: 1 жовтня 1938 р. рішенням трійки НКВС по Одеській області засуджена до розстрілу, а 9 жовтня 1938 р. – страчена.

Директора Некрасівського зернорадгоспу Привільнянського району Одеської області А. Патліса в 1936 р. виключили з партії за „антирадянські висловлювання”, саме таке формулювання партійні керівники дали розповіді двох простих анекдотів. У липні 1937 р. його заарештували. Звинувачення не обмежили лише антирадянськими висловлюваннями, додали шкідницьку діяльність, зв'язок з троцькістами, ігнорування стаханівського руху, антирадянські випадки проти профспілок та політвідділів МТС [18, арк. 10–12].

У лютому 1938 р. Миколаївська обласна спецколегія засудила А. Патліса до 8 років виправно-трудоих таборів з пониженням у правах ще на 3 роки.

14 серпня 1956 р. постановою президії Миколаївського обласного суду вироки від 14 лютого 1938 р. і 22 серпня 1951 р. щодо А. Патліса скасували [18, арк. 37–39].

Політичні процеси проходили в умовах колективізації. „Куркулями” були названі жителі єврейської колонії Єфінгар на території Баштанського району Миколаївщини: Ю. Бейліс, М. Бейсік, А. Абрамович, М. Лейзер, Б. Фельдман. Органи НКВС заарештували їх 22 листопада 1937 р. за участь в підпільній контрреволюційній куркульській організації, за намагання розвалити порядок в колонії, дискредитувати її керівників. Вже через 7 днів трійка НКВС Миколаївської області винесла їм вирок – 10 років ВТТ [19, с. 36].

Великого розголосу отримала кримінальна справа „Чорна комора”, порушена проти жителів єврейської колонії Нагартав у Березнегуватському районі сучасної Миколаївської області. У 1934 р. проведено показове судові засідання по факту приховування зерна від держави. З поля привезли 30 центнерів ячменю, яке вивантажили у вільне приміщення неоприбуткованим. Проте вже в неділю вранці політвідділ знав про цю подію.

Рішенням суду, що відбувся 8 серпня 1934 р., голову колгоспу Д. Фалкова засудили до 10 років тюремного ув'язнення, комірника А. Цейтліна до розстрілу. Після поданої касації А. Цейтліна було виправдано

і випущено на свободу, а Д. Фалкову дали один рік позбавлення волі [19, с. 35–36].

Кримінальні справи тих років свідчать, що чимало жителів єврейської національності проходили у сфабрикованих слідчими справах про належність до різних іноземних розвідок: грецької, румунської, болгарської, естонської, фінської та інших.

Так, нібито за шпигунську діяльність на користь англійської розвідки заарештований у 1937 р. житель Миколаєва Л. Маргеліс, якого Особлива нарада при Колегії ДПУ УРСР засудила до розстрілу. За належність до іранської розвідки заарештований у 1937 р. С. Памбук. Рішенням трійки його засуджено до 10 років [20, с.334].

Постраждали представники єврейської національності і під час проведення операції по ліквідації „військово-фашистської змови”. Органи НКВС заарештували командира дивізіону 15-ї Стрілецької дивізії М. Кравцевича, звинувативши в контрреволюційній роботі, намаганні «фашизувати» Червону армію, у проведенні таємних нарад, на яких він закликав боротися проти існуючого в СРСР ладу.

Єврейське колонізаційне товариство (ЄКТ) органи НКВС звинуватили в шпигунстві на початку 1930-х рр. Єврейські господарства були у кращому становищі, ніж українські колективні господарства, які ледь животили, відчуваючи гостру потребу в необхідній техніці, господарських спорудах, кваліфікованих спеціалістах. Отримання єврейськими колоністами постійної матеріальної і фінансової допомоги з-за кордону викликало підозру з боку державних і партійних структур. На думку працівників НКВС, закордонна допомога відіграла роль «троянського коня». Єврейські поселення не відчували дефіциту будівельних матеріалів, оскільки вони безперервно надходили з-за кордону. Місцеве ж населення терпіло „хронічний голод” на будівельні матеріали. Підступами міжнародного сіонізму пояснювався факт ігнорування абсолютно більшістю єврейських колоністів колективізації. Місцеві поселенці записувалися у колгоспи вкрай неохоче. А після відомої постанови ЦК ВКП(б) „Про боротьбу з викривленням партійної лінії у колгоспному русі” з єврейських колгоспів вийшло 80 % селян [20, с.334–335].

До тюремних камер НКВС потрапив О. Фегін – завідувач Миколаївської переселенської контори Єврейського колонізаційного товариства. 11 квітня 1938 р. трійка НКВС Дніпропетровської області засудила О. Фегіна до розстрілу [20, с.335]. У 1938 р. Єврейське колонізаційне товариство та інші подібні організації були остаточно ліквідовані.

Трагічно склалась доля і члена ВКП(б) С. Ножницького, що до арешту працював начальником політвідділу радгоспу „Сиваський борець” Новотроїцького району Миколаївської області. Його у 1937 р. звинуватили в участі в антирадянській троцькістсько-терористичній організації, до якої він нібито залучав нових членів і проводив шкідницьку роботу, спрямовану на розвал сільськогосподарського виробництва. Підставою до розстрілу С. Ножницького стали „зінання” в тому, що він славословив заарештованих і засуджених на той час М. Тухачевського і Й. Якіра [21, с.233–234].

Завідувача херсонської контори „Укрдеревзбут” А. Резнікова звинуватили у сіонізмі. Резидентом сіоністської розвідки названо С. Стамблера – працівника Херсонської промартілі „Укрм’ясорибконсерв”, звинуваченого в наклепах на партію, сталінську конституцію, розвал культурно-масової роботи в промартілі. Рішенням особливої трійки Управління НКВС при Херсонському міському відділі НКВС С. Стамблера у 1938 р. засуджено до розстрілу [20, с.336].

У 1937 р. працівники НКВС сфабрикували справу про республіканський центр „Бунд”, за якою заарештовані завідувач кафедри Одеського університету Л. Абрам, секретар Калініндорфського райпарткому КП(б)У Н. Лур’є, письменник Д. Ман, завідувач відділу нацменшин Центрального виконавчого комітету Комуністичної партії УРСР П. Красний, бухгалтер-ревізор Д. Шнидр. У звинувачувальному вирокі зазначалось, що в Україні проживають колишні діячі єврейської національної партії, вони пов’язані між собою, проводять активну контрреволюційну діяльність. Притягнутих до відповідальності за цією справою названо

шпигунами іноземних розвідок, які проводили активну ворожу діяльність. Слідство нібито встановило, що за завданням іноземних розвідувальних органів у своїй ворожій діяльності вони блокувались з учасниками інших контрреволюційних організацій в СРСР [22, арк. 274].

Таким чином, наприкінці 1920-х рр. теза про необхідність боротьби проти капіталізму з'єдналася з тезою про загострення класової боротьби. У конкретних історичних умовах сталінізму наступ на права єврейських, як і всіх інших народів, був зумовлений цілим комплексом причин. Регіони, де знаходилися хліборобські господарства національних меншин, в тому числі й єврейські, віднесли до першої зони, де планувалося провести колективізацію за 1,5 року. У 1931 р. під тиском влади у колгоспи було об'єднано 95 % єврейських хліборобських господарств. Під першу хвилю репресій потрапили також і єврейські священнослужителі, що виступали проти закриття культових споруд. Ряд мешканців Миколаєва та Одеси були притягнуті до відповідальності за участь в антирадянських

сіоністських організаціях. Антисемітизм ставав одним із головних напрямків політики Й. Сталіна. Багато євреїв Півдня України проходили за сфабрикованими справами, їх звинувачували у приналежності до різноманітних іноземних розвідок, у зв'язках з «троцькістсько-зінов'євською бандою», в участі у підпільних контрреволюційних куркульських організаціях, у приховуванні зерна від держави під час заготівельних кампаній. Не припинялися репресії з боку радянської влади проти єврейської інтелігенції, зокрема, каралися за викладання івриту.

За роки політичного терору у південноукраїнському регіоні жертвами репресій влади стало 3852 представники єврейської меншини, що є одним з найвищих чисельних показників серед представників усіх національностей, які проживали на Півдні України. Так, у Миколаївській області було заарештовано 420 і розстріляно 50 чоловік, у Херсонській – відповідно 699 і 214, в Одеській – 2733 і 536 чоловік [20, с. 392].

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Одеської області (далі: ДАОО), Ф. Р-969.- Оп.1.- Спр. 470.- 121 арк.
2. ДАОО, Ф. 599.- Оп. 1.- Спр. 173.- 83 арк.
3. Складено за : Национальный состав Советской Украины / [авт.-уклад. Н. А. Черлунчакевич]. — Бахмут - Харьков : Держвидав України, 1925. — С. 31.
4. Данильченко О. Етнічні групи півдня України: економічне та соціально-політичне становище на початку 20-х рр. ХХ ст. / Олександр Данильченко // Історичні зошити. — К. : Інститут історії України АН України, 1993. — 58 с.
5. Українське село у 20 – 90-х роках ХХ ст. [короткий історично-економічний нарис]. — К.: Україна, 1988. — 73 с.
6. Державний архів Миколаївської області (далі: ДАМО), ф. Р-1053.- Оп. 2.- Спр. 51.- 209 арк.
7. Реабілітовані історією. Херсонська область / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. / обл. редкол.: А. О. Бабич (голова) та ін., ред.-упоряд. А. Е. Вірлич. — Херсон : Наддніпрянська правда, 2005. — 944 с.
8. ДАМО, ф. Р-1053.- Оп.2.- Спр. 348.- 26 арк.
9. Реабілітовані історією. Миколаївська область / [голов. редкол.: П.Т. Тронько та ін.]. — К. — Миколаїв : Світогляд, 2005. — Кн.3. - 655 с.
10. ДАМО, Ф. Р-161.- Оп. 1.- Спр. 861.- 129 арк.
11. Яременко В. В. Євреї в Україні сьогодні: реальність без міфів / Василь Васильович Яременко // Сільські вісті. — 2003. — 30 вересня.
12. Найман О. Я. Історія євреїв України / Олександр Якович Найман. — К. : Академія історії та культури євреїв України ім. Шимона Дубнова, 2003. — 496 с.
13. ДАМО, Ф. Р-161.- Оп. 1.- Спр. 865.- 2 арк.

14. Гіркий полин історії. Масові політичні репресії серед єврейського населення Миколаївської області в 20–50-ті роки ХХ ст. — Миколаїв : Атолл, 2003. — 120 с.
15. ДАМО, Ф. Р-161.- Оп. 1.- Спр. 888.- 192 арк.
16. Їм ніколи не було легко [Про погроми, допомогу постраждалим та еміграцію євреїв з України (1918–1921 рр.)] // Трибуна. — 1994. — № 7–8.
17. ДАМО, Ф. Р-161.- Оп. 1.- Спр. 914.- 775 арк.
18. ДАМО, Ф. Р-161.- Оп. 1.- Спр. 903.- 41 арк.
19. Шитюк М. М. Сталінські репресії 20 –50-х років ХХ століття проти єврейського населення Миколаївщини / Микола Миколайович Шитюк // Еврейское население на Николаевщине. — Николаев : Возможности Киммерии, 1996. — С. 35–39.
20. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ століття / Микола Миколайович Шитюк. — К. : Тетра, 2000. — 533 с.
21. Забуттю не підлягає: Нариси, спогади, оповідання. — Херсон : Б.в., 1994. — 286 с.
22. Галузевий державний архів Служби безпеки України.- Фонд припинених справ, Спр. 42742 (1937 р.). — Т.3. — 278 арк.

T.Y. IVANOVA

**THE PERSECUTION OF THE JEWISH POPULATION
IN THE 1920-1930-IES (ON MATERIALS OF THE SOUTHERN OBLASTS
OF THE UKRAINIAN SSR)**

In the article are analyzed and disclosed the relationship of the totalitarian state and representatives of the Jewish nationality of the South of Ukraine in the 1920-1930-ies.

Key words: *repression, the national minority, the Jewish nationality, the deportation.*

T.YU. ИВАНОВА

**ПРЕСЛЕДОВАНИЕ ЕВРЕЙСКОГО НАСЕЛЕНИЯ
В 1920-1930-Х ГОДАХ (ПО МАТЕРИАЛАМ ЮЖНЫХ ОБЛАСТЕЙ УССР)**

В предлагаемой статье анализируются и раскрываются взаимоотношения тоталитарного государства и представителей еврейской национальности Юга Украины в 1920-1930-х гг.

Ключевые слова: *репрессии, национальное меньшинство, еврейская национальность, репрессивно-карательная система, депортации.*